

Аквально-скельний комплекс мису Казантип

Імена та адреси укладачів інформаційного листа рамсарського ВБУ:

Максименко Валерій Олександрович, директор, Казантипський природний заповідник, буд. 33, кв. 12, м. Щолкіне, Ленінський район, АР Крим, 98213, тел.: (065) 576 8598;

Стеценко Микола Пилипович, перший заступник начальника державної служби заповідної справи, Мінприроди України, вул. Урицького, 35, м. Київ, 01601, тел.: (044) 451 5904, E-mail: parks@parks.freenet.kiev.ua.

Дата підготовки опису: 1 грудня 2003 р.

Географічні координати: 45°28' пн. ш., 35°51' сх. д.

Розташування: Південне Приазов'я, на півночі Керченського півострова. Автономна Республіка Крим, Ленінський район, за 45 км на захід від м. Керч (210 тис. жителів) та на північ від м. Феодосія (150 тис. жителів), 3 км північніше від м. Щолкіне (9 тис. жителів); поряд з с. Мисове.

Висота над рівнем моря: мінімальна – 0 м, максимальна – 100 м

Площа: 251 га

Короткий опис: Угіддя репрезентує прибережну ділянку Азовського моря біля скелястого і сильно розчленованого мису мшанково-вапнякового походження з урвистими, валунно-гальковими і детритусо-черепашковими берегами. Морська сублітораль на мілководдях (до 3 м глибини) з кам'янистим дном щільно заселена водоростями-макрофітами (їх загальна біомаса досягає 3 кг/м²), насамперед, бурою водоростю *Cystoseira barbata* та судинними рослинами – цанікелією великою *Zannichellia major* і камкою малою *Zostera noltii*. Серед цієї рослинності відтворюються рідкісні види риб: білуга чорноморська *Huso huso ponticus*, морський коник чорноморський *Hippocampus guttulatus microstephanus*, горбиць світлий *Umbrina cirrosa*, морський півень *Trigla lucerna*, а також десятиногі раки Decapoda (трав'яний краб *Carcinus aestuarii* і морський кріт *Urogebia pusilla*) та мізиди Misidacea (мізиди зубчаста *Hemimysis serrata* й аномальна *H. anomala*). У межах угіддя гніздиться рідкісний вид птахів огар *Tadorna ferruginea* та спостерігаються великі скупчення (до 10 тис. особин) птахів водно-болотного комплексу, у тому числі рідкісних в Україні і Європі. Угіддя є найціннішим природним комплексом Казантипського природного заповідника.

Рамсарські критерії: 1, 2, 4, 6, 7, 8

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(1) Угіддя є унікальною прибережною ділянкою моря з глибинами до 6 м (ізобата проходить на відстані 60–300 м від берега) із заростями здебільшого водоростей-макрофітів на твердих (кам'янистих) ґрунтах в Азовському морі навколо зовнішньої кільцевої гряди мису мшанково-вапнякового походження. Мис складається з цілої низки невеличких кам'янистих виступів і бухточок з вузькими (завширшки до 10 м) валунно-гальковими береговими смугами та детритусо-черепашковими ділянками (шириною до 30 м). Від мису в море тягнуться зсуви переважно нижньомеотичних вапняків, рідше – нижньосарматських глин та четвертинних суглинків і піщано-черепашкових відкладів.

(2) Місце перебування низки видів з Червоної книги України та Європейського Червоного списку. Зарості морських судинних рослин та водоростей-макрофітів формують один із рідкісних типів природних середовищ, визначених Резолюцією 4 (96) Постійного комітету Бернської конвенції.

(4) Угіддя разом з озером Акташ, Астанівською заплавою, що знаходяться поряд, входить до складу 138 найцінніших територій України, визначених за Important Bird Area Programme.

(6) В межах угіддя регулярно реєструються значні чисельності наступних видів: 2-5 тис. особин баклана великого *Phalacrocorax carbo* (1% = 1200 особин), 360 пар *Gelochelidon nilotica* (1% = 270 особин), 3200 пар *Larus genei* (1% = 1800).

(7) Угіддя підтримує важливі пропорції видів місцевої іхтіофауни, що сприяє збереженню глобального біорізноманіття.

(8) Морська мілководна (глибиною до 3 м) сублітораль з кам'янистим дном густо заростає макрофітами (їх загальна біомаса біля 3 кг/м³), серед яких найбільш поширеною є бура

водорість *Cystoseira barbata* та судинні рослини *Zannichellia major* і *Zostera noltii*. Серед заростей цих рослин проживають такі рідкісні види риб, як *Huso huso ponticus*, *Hippocampus guttulatus microstephanus*, *Umbrina cirrosa*, *Trigla lucerna*, що тут і нерестяться, а також десятиногі раки *Carcinus aestuarii* і *Upogebia pusilla* та мізиди *Hemimysis serrata* і *Hemimysis anomala*.

Фізична та біогеографічна характеристики: Степовий біогеографічний регіон на карті Смарагдової мережі Європи. За геоботанічним районуванням України належить до Причорноморської (Понтичної) степової провінції Європейсько-Азіатської степової області. Басейнова приналежність – Південно-східне Приазов'я в районі Кримського півострова.

Фізичні особливості ВБУ: Геологічною основою угіддя є потужна товща осадових відкладів (кримського та кавказького напрямів), які накопичилися на дні Азовського та Чорного морів і вкривають так званий Азово-Кубанський крайовий прогин. За геоморфологічним районуванням України територія угіддя належить до північно-східного підрайону Керченського геоморфологічного району. На мисі Казантип поширені солонці та чорноземи на глинах і вапняках. Якість води визначається як «задовільна», але під час жаркого літа через різке зменшення концентрації кисню можуть спостерігатися замори риб (насамперед, родини *Callionymidae*). За кліматичним районуванням угіддя відноситься до Керченського приморського району. Клімат дуже посушливий і спекотний з м'якою зимою. Середня кількість опадів з максимумом у червні-серпні – близько 300 мм на рік. Випаровуваність удвічі перевищує кількість опадів. Рівень Азовського моря підвищується із швидкістю близько 1–2 мм на рік. Середньорічна температура повітря становить близько +11°C, середня температура січня – -1,1°C, липня – +23,9°C. Безморозний період триває в середньому 222 доби. Переважаючими є північно-східні вітри, що мають характер суховіїв влітку.

Фізичні особливості водозбірної території: Угіддя є прибережно-аквальною ділянкою Азовського моря, яке Керченською протокою з'єднане з Чорним морем. Водозбір Азовського моря формується стоками низкою річок, найбільшими серед яких є Дон та Кубань. За останні 100 років солоність води у морі внаслідок зменшення річкового стоку підвищилась з 5–8% до 12–13‰.

Гідрологічна цінність: Для угіддя є характерною відсутність постійної гідрографічної мережі. Тимчасові весняні водотоки по тальвегах балок та ярів влітку пересихають. Кількість прісних підземних вод обмежена, у живленні підземних вод сильно тріщинуватих вапняків важливу роль відіграє конденсація. Для угіддя характерним є процес морської абразії, внаслідок якої хвилі та прибії розмивають, руйнують позитивні форми рельєфу. Берегова лінія має дрібно порізаний зубчастий контур.

Тип ВБУ: А, В, D, E.

Екологічні особливості: Головними типами природних середовищ угіддя є морська сублітораль, сильно розчленовані скельні валунно-галькові та детритусо-черепашкові смуги, черепашково-піщані вздовж берегів. Угіддя є прибережною ділянкою з глибинами до 6 м в Азовському морі навколо зовнішньої кільцевої гряди мису мшанково-вапнякового (із залишків *Membranipora lapidosa*) походження, що складається з цілої низки невеличких кам'янистих виступів і бухточок з вузькими (шириною до 10 м) проходами. Найпродуктивнішою щодо фітобентосу є ділянка субліторалі (переважно з камінням та валунами на дні і до 1 м глибиною) – до 3 кг/м², де трапляються три окремі ценози з домінуванням відповідно *Cystoseira barbata*, *Zannichellia major* та *Zostera noltii*. На глибинах 2–3 м максимальна біомаса макрофітобентоса є меншою у 10–20 разів. У псевдоліторалі ценози є полідомінантними з домінуванням видів зелених водоростей *Enteromorpha intestinalis*, *E. linza*, *Ectocarpus confervoides* та *Ulotrix flacca*, а також червоних водоростей *Ceramium tenuissimum*, *Polysiphonia opaca* із загальною біомасою угруповань макрофітобентоса до 1 кг/м² і більше.

Цінна флора: У складі морської флори знайдено 2 види судинних рослин з *Angiospermae* (цанікелія велика *Zannichellia major* та камка мала *Zostera noltii*), 15 видів *Chlorophyta* (*Enteromorpha linza*, *E. intestinalis*, *E. ahineriana*, *E. maotica*, *Chaetomorpha aerea*, *C. capillaris*, *C. chlorotica*, *Cladophora albida*, *C. sericea*, *C. siwaschensis*, *C. vadorum*, *Ulva virida*, *Ulotrix*

flacca, Bryopsis hypnoides, B. adriatica), 3 види Phaeophyta (Scytosiphon lomentaria, Cystoseira barbata, Ectocarpus confervoides), 11 видів Rhodophyta (Melobesia lejolissii, Chylocladia squarrosa, Ceramium diaphanum, C. arborescens, C. tenuissimum, C. pedicellatum, C. rubrum, Polysiphonia denudata, P. subulifera, P. opaca, Porphyra leucosticta), тобто практично всі види небагатого за видовим складом макрофітобентосу Азовського моря. На піщано-черепашкових косах трапляються види, занесені до Червоної книги України, – холодок прибережний *Asparagus litoralis* і чебрець прибережний *Thymus littoralis*.

Цінна фауна:

Ссавці: підковоніс великий *Rhinolophus ferrumequinum*, азовка *Phocoena phocoena*, афаліна чорноморська *Tursiops truncatus*.

Птахи. Цінність угіддя визначається присутністю в його межах баклана великого *Phalacrocorax carbo* (2-5 тис. особин), шилодзьобки *Recurvirostra avosetta* (130-285 пар), дерихвосту лучного *Glareola pratincola* (40-72 пари), мартинів середземноморського *Larus melanocephalus* (2,7 тис. пар), тонкодзьобого *L. genei* (3,2 тис. пар) і жовтоносого *L. cachinnans* (2,2 тис. пар), *Gelochelidon nilotica* (360 пар). Ці види тут гніздяться та живляться доки не замерзає вода взимку. Постійно гніздяться 6–8 пар огаря *Tadorna ferruginea* (вид занесено до Червоної книги України та Додатку II Бернської конвенції), до 160 особин цього виду водночас можуть зустрічатися наприкінці літа та восени. З кінця літа до початку весни чисельними є птахи водно-болотного комплексу: крижень *Anas platyrhynchos*, чирянка велика *A. querquedula*, лиска *Fulica atra*, гуска білолоба *Anser albifrons* та інші (до 50 видів птахів). Періодично зустрічаються рідкісні в Україні і Європі види: сокіл-балабан *Falco cherrug*, зуйок морський *Charadrius alexandrinus*, лежень *Burhinus oedienemus*, баклан малий *Phalacrocorax pygmaeus*, галагаз *Tadorna tadorna*, шилодзьобка *Recurvirostra avosetta*. У скупченнях в кінці літа, восени та узимку (коли море не замерзає) може зустрічатися до 10 тис. особин птахів водно-болотного комплексу.

Риби. Представники місцевої іхтіофауни: *Belone belone euxini*, *Pungitius platygaster platygaster*, *Trachurus mediterraneus ponticus*, *Atherina mochon pontica*, *Mullus barbatus ponticus*. Сприятливими є умови для відтворення промислових видів риб глоси *Platichthys flesus luscus* та сингіля *Liza aurata*. В угідді зустрічається близько 20 видів бичків, включаючи *Neogobius platyrostris platirostris*, *Gobius cobitis*, *G. niger*, *Zosterisessor ophiocephalus*, *Proterorhinus marmoratus*. Зареєстровано 4 види риб з Червоної книги України: білуга чорноморська *Huso huso ponticus*, морський коник чорноморський *Hippocampus guttulatus microstephanus*, горбиль світлий *Umbrina cirrosa*, морський півень *Trigla lucerna*.

Ракоподібні: представники десятиногих раків (Decapoda) – трав'яний краб *Carcinus aestuarii*, морський кріт *Urogebia pusilla*; мізиди (Misidacea) – зубчаста *Hemimysis serrata* та аномальна *H. anomala*.

Соціальні та культурні цінності: Соціально-культурні об'єкти у межах угіддя відсутні, поряд знаходяться залишки поселень VI ст. до н.е. – IV ст. н. е. та поселень VIII–X ст. Рибогосподарське об'єднання ім. Адмірала Нахімова, яке знаходиться в улоговині мису Казантип, постійно веде промисел в Азовському морі, але поза межами угіддя.

Землеволодіння: ВБУ: державна власність на землю, що передана в постійне користування Казантипському природному заповіднику. Прилеглі землі: на суходолі у центрі мису Казантип – землі рибогосподарського об'єднання ім. Адмірала Нахімова.

Поточне землекористування: ВБУ: наукові дослідження, природоохоронні заходи та моніторинг стану довкілля. Прилеглі землі: на суходолі – видобуток нафти в улоговині мису Казантип, сінокосіння, випасання худоби, виноградарство; у морі – рибальство і судноплавство; у приморській частині – стихійний відпочинок населення.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: ВБУ: У минулому – вилов риби, полювання. На сучасному етапі – рекреація, рибальство, браконьєрство, замори риби в спекотну погоду. Прилеглі землі: рибальство, судноплавство, сільське господарство (насамперед, розорювання земель та випасання худоби) і рекреація.

Вжиті природоохоронні заходи: Угіддя входить до складу Казантипського природного заповідника, створеного згідно з Указом Президента України від 12 травня 1998 р.

Менеджмент біорізноманіття здійснюється відповідно до закону «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.), Тимчасового положення про Казантипський природний заповідник (1998 р.) і Проекту організації території та охорони природних комплексів Казантипського природного заповідника (затверджено наказом Мінекоресурсів № 520 від 25.12.2002 р.).

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Крім уже розробленого загального для заповідника менеджмент-плану (Проекту організації території), у процесі підготовки знаходяться менеджмент-плани збереження окремих видів. Планується розробка спеціального менеджмент-плану водно-болотного угіддя міжнародного значення.

Проведені наукові дослідження: Щорічно в рамках розробки програми Літопису природи Природного заповідника «Казантипський» наукові дослідження проводять переважно наукові співробітники заповідника та інституту-куратора – Державного Нікітського ботанічного саду Української аграрної академії наук (м. Ялта).

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Постійно здійснюється еколого-освітня діяльність серед місцевих жителів с. Мисове та м. Щолкіне, а також відпочиваючих поблизу Казантипського природного заповідника. Щорічно випускаються інформаційні листівки. Візит-центр розташований в адміністративній будівлі заповідника в м. Щолкіне.

Сучасний стан рекреації і туризму: Не здійснюються.

Юрисдикція: Територіальна – Рада Міністрів Автономної Республіки Крим. Функціональна – Державна екологічна інспекція Чорного моря та адміністрація Казантипського природного заповідника при Мінприроди України.

Орган управління ВБУ: Адміністрація Казантипського природного заповідника. Адреса: буд. 33, кв. 12, м. Щолкіне, Ленінський район, АР Крим, 98213, тел./факс: (065) 576 8598, e-mail: opuk@kerch.com.ua.

Джерела інформації:

- 1) Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 230 с.
- 2) Літопис природи Казантипського природного заповідника, 2 томи (2000, 2001 рр.).
- 3) Микитюк О. Ю. ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – К.: СофтАРТ, 1999. – 324 с.
- 4) Червона книга України: Тваринний світ. – К.: УЕ, 1994. – 464с.
- 5) Червона книга України: Рослинний світ. – К.: УЕ, 1996. – 608 с.
- 6) Directory of Azov-Black Sea Coastal Wetlands: Revised and updated / Ed. by Gennadiy Marushevsky. – Kyiv: Wetlands International, 2003. – 235 p., 81 maps.